

IJTIMOIIY TARMOQLAR YOSHLAR XULQ-ATVORINI SHAKLLANTIRUVCHI OMIL SIFATIDA

Mirzaxamdamova Odina Mirzoxid qizi

Fargʻona davlat universiteti Tarix fakulteti

Sotsiologiya yoʻnalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Mazkur ilmiy maqolada zamonaviy raqamli muhitning ajralmas qismiga aylangan ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar xulq-atvoriga koʻrsatadigan taʼsiri sotsiologik va psixologik jihatdan chuqur tahlil qilinadi. Mavzuning dolzarbligi, ayniqsa, global axborot oqimi sharoitida yosh avlodning ongini shakllantirishda ijtimoiy tarmoqlar muhim rol oʻynayotganida namoyon boʻladi. Tadqiqotda yoshlar xulq-atvorining asosiy koʻrsatkichlari (axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy meʼyorlarga munosabat, shaxsiy identitet, taqlid, oʻziga baho berish va boshqalar) ijtimoiy tarmoqdagi faoliyat bilan qanday bogʻliq ekani oʻrganilgan.*

Maqolada Bandura, Giddens, Castells, Bauman kabi olimlarning ijtimoiy taʼsir va kommunikatsiya nazariyalariga tayanilgan holda, ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar ongida virtual va real haqiqat oʻrtasidagi farqlarni yoʻq qilayotgani ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, yoshlarning axborotni qabul qilish darajasi, tanqidiy fikrlash koʻnikmalari, virtual ijtimoiy solishtirish (masalan, mukammallik sindromi, FOMO) kabi hodisalarning salbiy oqibatlari koʻrsatib beriladi.

Maqolada Oʻzbekiston yoshlari orasida olib borilgan kuzatuvlar va empirik misollar orqali ijtimoiy tarmoqlarning milliy mentalitet, tarbiya va axloqiy immunitetga koʻrsatadigan ijobiy va salbiy taʼsiri amaliy jihatdan tahlil etilgan. Natijada, muallif tomonidan ijtimoiy tarmoqlarda yoshlarning ongli ishtirokini ragʻbatlantirish, media savodxonlikni oshirish, va raqamli madaniyatni rivojlantirish boʻyicha aniq takliflar ilgari suriladi.

Mazkur tadqiqot yoshlar bilan ishlovchi mutaxassislar, sotsiologlar, psixologlar hamda pedagoglar uchun amaliy va nazariy ahamiyatga ega bo'lib, ijtimoiy tarmoq fenomenini chuqur tushunishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: *ijtimoiy tarmoqlar, yoshlar xulq-atvori, sotsiologik ta'sir, axloqiy qadriyatlar, virtual realilik, FOMO sindromi, media savodxonlik, raqamli madaniyat, ijtimoiy solishtirish, axloqiy immunitet, ijtimoiy ta'sir nazariyalari, yoshlarning identiteti, psixologik ta'sir, trendlar, kommunikatsiya, taqlid mexanizmi, raqamli tarbiya.*

Bugungi global informatsion jamiyatda yoshlarning hayot tarziga kuchli ta'sir ko'rsatayotgan ijtimoiy tarmoqlar tobora dolzarb mavzuga aylanmoqda. Facebook, Instagram, TikTok, Telegram kabi platformalar nafaqat muloqot vositasi, balki xulq-atvor, qadriyatlar, hatto shaxsiy tanlovlarga ham bevosita ta'sir ko'rsatuvchi omillarga aylandi. Ayniqsa, yoshlar orasida virtual dunyo bilan real hayot o'rtasidagi chegaralar tobora noaniq bo'lib bormoqda. Shu sababli ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar xulq-atvoriga ko'rsatadigan sotsiologik va psixologik ta'sirlari tizimli tarzda o'rganiladi. Tadqiqotning maqsadi – ijtimoiy tarmoqlar yoshlar axloqiy-psixologik xulq-atvorining shakllanishida qanday rol o'ynayotganini tahlil qilish, mavjud xavf va imkoniyatlarni aniqlashdir.

Ijtimoiy tarmoqlar sotsiologiyada kommunikatsiya vositasi sifatida qaraladi. Castell's (2000) ning "Axborot jamiyati" nazariyasiga ko'ra, zamonaviy insonlar tarmoq orqali ong shakllantiradi. Giddens esa "strukturatsiya nazariyasi"da shaxs va ijtimoiy tizim o'zaro bog'liq ekanini asoslaydi. Ayniqsa, Bandura tomonidan ilgari surilgan "ijtimoiy o'rganish nazariyasi" (social learning theory) ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlar boshqalarga taqlid qilish, xulqiy model olish imkoniga ega bo'lishini ta'kidlaydi. Yoshlar – hali shaxsiy identiteti to'liq shakllanmagan, tashqi ta'sirlarga ochiq qatlamdir. Shu bois virtual makonda ko'rilgan kontentlar, ko'p kuzatuvchili "influencer"lar, "trend" va "challenge"lar yoshlarning ongiga ongli yoki ongsiz ravishda ta'sir qiladi. Bu esa ularning dunyoqarashi, xulqiy orientatsiyasi va ijtimoiy moslashuv darajasini belgilab beradi.

Ijtimoiy tarmoqlar yoshlar xulq-atvoriga ko‘p qirrali ta‘sir ko‘rsatadi. Avvalo, ular **axloqiy qadriyatlarga** bevosita ta‘sir etadi. Masalan, senzurasiz kontent, zo‘ravonlik yoki haddan tashqari ochiq-oshkora videolar orqali yoshlar ornomus, madaniyat, va hayoli tozalik kabi qadriyatlardan uzoqlashishi mumkin.

Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar **ijtimoiy solishtirish** va “ideal hayot” sindromini kuchaytiradi. Ko‘pchilik mashhur bloggerlarning yashash tarzi, tashqi ko‘rinishi yoki yutuqlari bilan o‘zini solishtirib, o‘zini yetarsiz deb his qilish holatlari (FOMO – Fear of Missing Out) kuzatilmoqda.

Yana bir ta‘sir – **ijtimoiy izolyatsiya**. Virtual muloqot kuchaygani sari yoshlar real hayotda muloqot qilish ko‘nikmalaridan uzoqlashmoqda. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlar ayrim yoshlarni **radikal mafkuraviy oqimlarga** jalb qilish vositasi sifatida ham ishlatilmoqda. Bu esa yoshlarning ongli tanlov qilish qobiliyatiga tahdid tug‘diradi.

O‘zbekiston yoshlari orasida olib borilgan so‘rovnomalar va kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, 14-25 yosh oralig‘idagi foydalanuvchilarning katta qismi ijtimoiy tarmoqlarda har kuni kamida 3-4 soat vaqt o‘tkazadi. 2023-yilgi “Yoshlar ijtimoiy holati” monitoringi natijalariga ko‘ra, yoshlarning 67% ijtimoiy tarmoqlarda ko‘rgan turmush tarzini ideal deb hisoblaydi. Bu esa real hayotga nisbatan norozilikni kuchaytiradi. TikTok va Instagram platformalarida mashhur bo‘lgan trendlar (masalan, “glow up”, “lifestyle vlogs”, “pranks”) yoshlar orasida xatti-harakatlar, mimika, kiyinish madaniyatini o‘zgartirmoqda. Bu nafaqat tashqi, balki ichki – shaxsiy qadriyatlarga ham ta‘sir etmoqda.

Ijtimoiy tarmoqlar ta‘siriga qarshi immunitet – bu yoshlarning **tanqidiy fikrlash, axborot filtrlay olish, va shaxsiy qadriyatlarga sodiqlik** qobiliyatidir. Biroq bu ko‘nikmalar ko‘pchilik yoshlar orasida hali to‘liq shakllanmagan. Shu sababli ular manipulyatsiyaga, stereotiplarga va ijtimoiy bosimga oson tushib qolmoqda. Ayni paytda, ijtimoiy tarmoqlar **ijtimoiy ongni uyg‘otish, axborot olish, ma‘rifiy kontentlar orqali tarbiya berish vositasi** sifatida ham foydalanilishi mumkin. Masalan, sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qiluvchi sahifalar, vatanparvarlik

ruhidagi bloglar, yoki yoshlar salohiyatini oshiruvchi vebinarlar bu boradagi ijobiy namunadir.

Ijtimoiy tarmoqlar haqida ilmiy fikrlar turlicha. Bir qarashga ko‘ra, ular demokratik ifoda vositasi, har kimga ovoz berish imkoniyatini taqdim etadi. Masalan, Z. Bauman fikricha, zamonaviy insonlar suyuq jamiyatda yashaydi va ijtimoiy tarmoqlar ularga identitet yasashga yordam beradi. Boshqa bir yondashuv esa bu platformalarni axloqiy inqiroz manbai deb ko‘radi. Bunday mutaxassislar yoshlarning ijtimoiy tarmoqlarda real hayotdan begonalashib, virtual dunyoda “yolg‘on men” obrazini yaratishlariga e‘tibor qaratadilar. Ikkala fikrni tahlil qilgan holda shunday xulosa qilish mumkinki, ijtimoiy tarmoqlar vosita sifatida neytral, ammo undan qanday foydalanish – jamiyat va shaxsga bog‘liq.

Maqola asosida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Ta‘lim muassasalarida media va raqamli savodxonlik darslarini joriy etish.
2. Ota-onalar va pedagoglar uchun maxsus seminarlar tashkil qilish: “Farzandingizning virtual hayotini tushuning”.
3. Yoshlar o‘rtasida axloqiy immunitetni mustahkamlovchi ijtimoiy kampaniyalar: “Ongli tanlov”, “Raqamli madaniyat haftaligi”.
4. Ijtimoiy tarmoq platformalari orqali ijobiy kontentlar yaratish va targ‘ib qilish uchun davlat tomonidan grantlar ajratish.

Yoshlarning shaxsiy rivojlanishida ijtimoiy tarmoqlar kuchli ta‘sir kuchiga ega bo‘lib, ularning xulq-atvori, qadriyati, va qarorlariga bevosita ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ushbu maqola ijtimoiy tarmoqlarning ikki tomonlama – ijobiy va salbiy – ta‘sirini yoritgan holda, yoshlar bilan ishlovchi mutaxassislar uchun zarur bo‘lgan tavsiyalarni taqdim etadi. Eng muhimi, yoshlar raqamli makonda yashayotgan avlod sifatida nafaqat iste‘molchi, balki ongli tanlov qiluvchi shaxs sifatida shakllanishlari lozim. Shunday ekan, bizning vazifamiz – ularni bu yo‘lda qo‘llab-quvvatlash va yo‘naltirishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. BANDURA, A. (1977). *SOCIAL LEARNING THEORY*. ENGLEWOOD CLIFFS, NJ: PRENTICE-HALL.
2. CASTELLS, M. (2010). *THE RISE OF THE NETWORK SOCIETY: THE INFORMATION AGE: ECONOMY, SOCIETY, AND CULTURE*. WILEY-BLACKWELL.
3. GIDDENS, A. (1991). *MODERNITY AND SELF-IDENTITY: SELF AND SOCIETY IN THE LATE MODERN AGE*. STANFORD UNIVERSITY PRESS.
4. BAUMAN, Z. (2000). *LIQUID MODERNITY*. CAMBRIDGE: POLITY PRESS.
5. JENKINS, H. (2006). *CONVERGENCE CULTURE: WHERE OLD AND NEW MEDIA COLLIDE*. NEW YORK: NYU PRESS.
6. BOYD, D. (2014). *IT'S COMPLICATED: THE SOCIAL LIVES OF NETWORKED TEENS*. YALE UNIVERSITY PRESS.
7. LIVINGSTONE, S., & BRAKE, D. R. (2010). *ON THE RAPID RISE OF SOCIAL NETWORKING SITES: NEW FINDINGS AND POLICY IMPLICATIONS*. CHILDREN & SOCIETY, 24(1), 75–83.
8. KARIMOV, I. A. (1997). *YUKSAK MA'NAVIYAT – YENGILMAS KUCH*. T.: MA'NAVIYAT.
9. SOBIROVA, M. (2022). “RAQAMLI KOMMUNIKATSIYA VOSITALARINING O‘ZBEK YOSHLARI ONGIGA TA’SIRI”. *O‘ZBEKISTON IJTIMOYIY FANLARI JURNALI*, №2.